

Colofon

TMA 54, 2015
27ste jaargang
Prijs los nummer €12,-

Het *Tijdschrift voor Mediterrane Archeologie* is een onafhankelijk tijdschrift dat aandacht besteedt aan actueel archeologisch onderzoek in de mediterrane wereld, in het bijzonder verricht vanuit Nederland en België. Het overnemen van artikelen is toegestaan mits met bronvermelding. Bijdragen van lezers kunnen al dan niet verkort door de redactie worden geplaatst.

TMA verschijnt twee keer per jaar. Opgave kan schriftelijk of via onze website. Een abonnement kost €20,-. Studenten betalen €15,- (onder vermelding van studentnummer). Het abonnement loopt van 1 januari tot en met 31 december en wordt automatisch verlengd, tenzij een maand van te voren schriftelijk is opgezegd.

Adres:

Tijdschrift voor Mediterrane Archeologie
Poststraat 6
9712 ER Groningen

Bankgegevens:

Stichting ter Ondersteuning Oudheidkundig
Onderzoek
IBAN: NL14INGB0005859344
BIC: INGBNL2A

KvK: 41014777

TMA online:

- tijdschrift@mediterrane-archeologie.nl
- mediterrane-archeologie.nl
- rug.academia.edu/TMATijdschriftvoorMediterraneArcheologie
- facebook.com/tijdschrift.voormediterranearcheologie

Redactie:

Remco Bronkhorst (hoofdredacteur), Tamara Dijkstra, Heleen Duinker, Jord Hilbrants, Judith Jurjens, Rian Lenting, Jorn Seubers, Simon Speksnijder, Tom Trienen, Jan Ferco van der Weg, Theo Verlaan, Anne-Jan Wijnstok, Sarah Willemsen, Evelien Witmer

Proofreader English papers: Annette Hansen

Adviesraad:

Prof. Dr. P.A.J. Attema (RUG)
Prof. Dr. G.J.M.L. Burgers (VU)
Prof. Dr. R.F. Docter (UGent)
Prof. Dr. E.M. Moormann (RU)
Dr. J. Pelgrom (KNIR)
Prof. Dr. J. Poblome (KULeuven)
Dr. M.J. Versluys (UL)
Dr. G.J.M. van Wijngaarden (UvA)

Ontwerp omslag: Heleen Duinker

Opmaak binnenwerk: Hannie Steegstra

TMA komt tot stand in samenwerking met Barkhuis Publishing, Eelde.

ISSN 0922-3312
81999/SOOO

Inhoudsopgave

Artikelen

- Eens eigendom van L. Cominius, Victor en Alexander. Verbindingen door het Romeinse leger in kaart gebracht aan de hand van graffiti
Marenne Zandstra 1
- De verbondenheid tussen de steden van Romeins Klein-Azië
Rinse Willet 6
- Commercial contacts in the Sahel region during the Punic period: the case of Uzita
Andrea Perugini & Karen Ryckbosch 13
- Een globaliseringsperspectief op Latijnse kolonisatie
Marleen K. Termeer 19
- Meer dan de som der delen? Italo-Egeïsche netwerkdynamiek in Achaia en de Argolis tijdens de overgang van de Bronstijd naar de IJzertijd (ca. 1250-1000 voor Christus)
Kimberley A.M. van den Berg 25
- Maanvrouwe aan de Oxus: Baktrisch Ai Khanum als casus voor globalisering in de Oudheid
Milinda Hoo 34
- Gandhara als cultureel kruispunt: interactie tussen de mediterrane wereld en de Indusvallei
Marike van Aerde 41
- English summaries** 48
- Recensies**
- Social Networks and Regional Identity in Bronze Age Italy
Wieke de Neef 50
- Van Rome naar Romeins
Berber van der Meulen 52
- Shipsheds of the Ancient Mediterranean
Yftinus van Popta 54

Introducties op lopend onderzoek

- The Avellino Event: cultural and demographic effects of the great Bronze Age eruption of Mount Vesuvius
Peter Attema, Martijn van Leusen, Mike Field, Luca Alessandri, Marieke Doorenbosch & Wouter van Gorp 56
- Ayios Vasilios: een survey van de paleisnederzetting
Corien Wiersma 57
- The emergence of Central Italian urbanisation and special activity sites along the Etruscan coast between the Late Bronze and Early Iron Age
Maria Rosaria Cinquegrana 58
- From mater and pater familias to social standings. Transformations in gendered identities in Italy between the ninth to sixth century BC
Ilona Venderbos 59
- From Pickaxe to Pixel: een pilotproject voor de toepassing van 3D-leeromgevingen in de opleiding archeologie
Jorn Seubers 60
- Keizers en Decurionen. Verspreiding en acceptatie van keizerlijke macht, ideologie, cultuur en mentaliteit in Romeins Italië (27 voor Christus - 68 na Christus)
Tjark Blokzijl 61

Gandhara als cultureel kruispunt: interactie tussen de mediterrane wereld en de Indusvallei

Marike van Aerde

Een stad waar Corinthische zuilen Boeddhistische heiligdommen bekleden. Waar de term ‘lokale bevolking’ een eeuwenlange ontmoeting tussen Indiërs, Grieken, Parthen en Kushanen betekent. Waar Hellenistische en Indische ambachtslieden technieken van elkaar uitproberen en werkplaatsen delen. Zo’n voortdurend proces van culturele interactie moet typerend zijn geweest voor de antieke stad Taxila vanaf de zesde/vijfde eeuw voor Christus tot laat in de vierde eeuw na Christus.

Wanneer we spreken van cultuurcontact in de Oudheid denken we niet vaak aan verbindingen tussen de mediterrane wereld en de Indusvallei. Maar sinds de komst van Alexander de Grote in de Gandhara-regio (huidig Afghanistan, Pakistan en Noord-India) in de vierde eeuw voor Christus, en vooral vanaf de stichting van de Bactrische en Indo-Griekse koninkrijken in dit gebied in de tweede eeuw voor Christus, is het archeologisch bestand getuige van de interactie tussen diverse culturen die elkaar tegenkwamen op dit kruispunt tussen Oost en West. Deze ontwikkeling werd vervolgens verder oostwaarts uitgebreid via de Romeinse zijderoute vanaf de eerste eeuw voor Christus.¹ De antieke connecties tussen de mediterrane wereld en Centraal- en Oost-Azië – met als gevolg culturele interacties tussen deze gebieden – blijken verrekender en diverser te zijn geweest dan traditioneel werd gedacht.

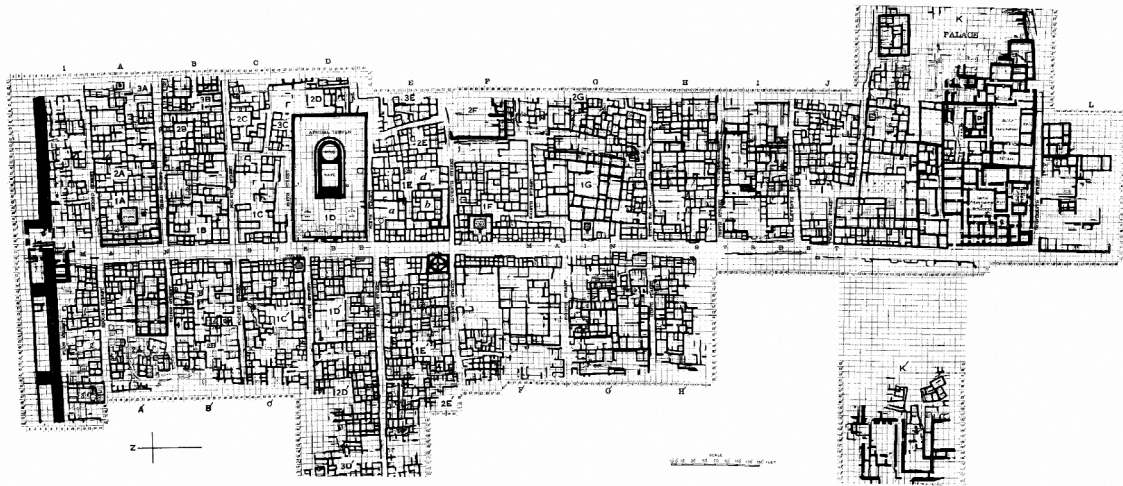
Dit artikel richt zich op een voorbeeld uit het archeologisch bestand van de stad Taxila in de Gandhara-regio om de oorsprong van deze Oost-West verbinding uit te lichten. Archeologie uit Gandhara is vooral bekend om de Grieks-Boeddhistische kunstvoorwerpen die daar opgegraven zijn,² maar er is weinig aandacht voor de interactie tussen de vele andere culturen die elkaar daar ontmoetten. Studies van archeologische vondsten uit Gandhara gaan traditioneel uit van afzonderlijke etnische en culturele categorieën (bijvoorbeeld ‘Grieks’, ‘Boeddhistisch’ of ‘Kushaans’), maar door de opgravingen uit deze regio nader te bekijken lijkt zo’n indeling maar deels representatief voor het archeologisch bestand. De Taxila-opgraving biedt een opmerkelijk voorbeeld hiervan.

Taxila: chronologie en opgraving

Taxila ligt in de provincie Punjab in Pakistan, ca. 30 km van Islamabad. De naam (*Takṣaśilā*, तक्षशिला in Sanskriet) betekent ‘stad van steen’, en wordt gebruikt als verzamelnaam voor de opeenvolging van nederzettingen en steden die dit antieke kruispunt tussen Oost en West gekend heeft.

De oudste fase van Taxila dateert uit de Bronstijd (tweede millennium voor Christus), en de eerste resten van een stadsstructuur dateren uit de Perzische overheersing van de regio in de zesde eeuw voor Christus.³ De Boeddhistische Jatakaverhalen (vertellingen over de vorige levens van de Boeddha, ca. vierde eeuw voor Christus) beschrijven Taxila als ‘zeer geleerde’ hoofdstad van Gandhara vanaf de vijfde eeuw voor Christus.⁴ Griekse tekstuele bronnen beschrijven hoe Alexander de Grote in 326 voor Christus Taxila passeerde, met toestemming van de toenmalige koning Omphis, en noemen het een ‘rijke, welvarende en goed bestuurd stad’.⁵ In 321 voor Christus stichtte de Indische keizer Chandragupta Maurya het Mauryarijk, dat zich uitstrekte over bijna het gehele Indische subcontinent, waarvan Taxila een provinciale hoofdstad werd. Vooral onder het bewind van Chandragupta’s zoon Ashoka de Grote (269-232 voor Christus) speelde Taxila een prominente rol: Ashoka werd een invloedrijke beschermheer van het Boeddhisme en Taxila werd een kernpunt voor de expansie en ontwikkeling van de Boeddhistische leer en haar materiële cultuur als gevolg van Ashoka’s patronaat. Tegelijkertijd werd de stad een centraal punt in het handelsnetwerk van de gehele regio.⁶ De best bewaarde archeologische resten van Taxila behoren tot de stad die gesticht werd door de Grieks-Bactrische koning Demetrius in 180 voor Christus, na zijn overwinning op Ashoka’s opvolger. De stad werd veroverd en grotendeels herbouwd door de koning van het Indo-Griekse koninkrijk, Menander I, in 130 voor Christus. Deze fase van de stad is tegenwoordig bekend als ‘Sirkap’. De stad functioneerde als één van de hoofdsteden van het Indo-Griekse koninkrijk tot de late eerste eeuw voor Christus, samen met Sagala en Alexandrië-in-de-Kaukasus (Bagram, huidig Afghanistan).⁷ In de eerste eeuw voor Christus werd de stad voor korte tijd ingenomen door de Scythen en Parthen, totdat het werd opgenomen in het Kushaans keizerrijk (vroege eerste eeuw na Christus), waarvan het een belangrijke stad bleef tot de invasie van de Hunnen in de vierde eeuw na Christus, die de gehele regio verwoestten.⁸

De Britse militair, ingenieur en archeoloog Sir Alexander Cunningham ontdekte de Indo-Griekse stad ‘Sirkap’ in 1862 en voerde er de eerste opgravingen uit. Zijn documentatie is echter grotendeels verloren gegaan. Tussen 1913-1934 organiseerde de Britse archeoloog Sir John Marshall een nieuwe campagne in Taxila, waar de Sirkap-opgraving een groot deel van uitmaakte; zijn documentatie werd pas in de jaren 70 postuum gepubliceerd.⁹ In 1975 werd Taxila officieel uit-

Figuur 1. Plattegrond van de Sirkap-opgraving in Taxila (gedigitaliseerd naar Marshall 1975, figuur 2).

Figuur 2. Huidige staat van de Sirkap-opgraving (foto's UNESCO 2010).

geroepen tot 'protected heritage site' door UNESCO, en in 2010 kwam Taxila/Sirkap op de lijst van het Global Heritage Fund van de twaalf meest bedreigde archeologische sites ter wereld.¹⁰ Sinds Marshalls opgravingen is er geen grootschalig archeologisch onderzoek meer gedaan in Taxila.

Wat direct opvalt aan Marshalls verslag is hoezeer hij zich richt op het 'Griekse karakter' van de opgraving.¹¹ Zijn rap-

port bestaat uit een historisch overzicht en documentatie van de individuele objecten die gevonden zijn op de site, die hij indeelt in voornamelijk Grieks-Boeddhistische en Hellenistische categorieën. Zijn aandacht voor Griekse invloeden is niet ongegrond; de stadsplattegrond is herkenbaar als een Hippodamisch schaakbordpatroon, vergelijkbaar met bijvoorbeeld Olynthos in Noord-Griekenland (zie figuur 1 en 2).¹² Het opgegraven Sirkap dateert uit de tijd van het Indo-Griekse koninkrijk, toen Menander I de stad liet bouwen als reactie op het Taxila van de overwonnen keizers van het Mauryarijk; hij gaf de opdracht voor de bouw hoogstwaarschijnlijk aan architecten van zijn Hellenistische hof, voor wie een Hippodamische stadsplattegrond de logische keuze was. Marshall baseert zijn datering van de stadsresten op een analyse van de muurbouw en steentypes,¹³ maar hij neemt de individuele objecten gevonden in de stad niet op in deze analyse. Hij licht voorbeelden uit van Griekse stijl omdat hij (zoals westerse archeologen uit die periode in het algemeen) voornamelijk geïnteresseerd was in de Griekse aanwezigheid in de Indusvallei. Bovendien was zijn benadering van de opgraving sterk getekend door zijn eigen perceptie van de Griekse cultuurstijl als belangrijkste studieonderwerp. Hij haalde zijn vondsten uit hun oorspronkelijke vindplaats in de Sirkap-opgraving, meestal zonder documentatie, en dateerde ze aan de hand van afgebakende culturele/etnische categorieën, waarvan 'Grieks' de voornaamste cultuurstijl was.¹⁴

Maar wanneer we deze objecten opnieuw analyseren, zonder ze bij voorbaat in zulke traditionele stijlcategorieën in te delen, lijkt juist de opmerkelijke culturele diversiteit in de objecten uit Sirkap deze vondsten zo uniek te maken. Dit benadrukt ook de rol van de Gandhara-regio als cultureel kruispunt tussen Oost en West, in plaats van als Grieks 'cultureel eiland' in de Indusvallei. Toch zijn Marshalls interpretaties vrijwel onbetwist gebleven. Dit komt enerzijds doordat bijna alle vondsten uit Sirkap sinds 1934 verspreid zijn geraakt over musea en privéverzamelaars wereldwijd, en anderzijds door het gebrek aan documentatie van de originele vindplaatsen van objecten uit de opgraving. Wat ook

nog meespeelt, is de huidige bedreigde situatie van de site, waardoor grootschalig nieuw onderzoek niet mogelijk is. Echter, ook door individuele vondsten die afkomstig zijn uit Taxila/Sirkap opnieuw te analyseren, kunnen we tot nieuwe inzichten komen, zoals blijkt uit de volgende casestudy.

Casestudy uit het archeologisch bestand

Er zijn twee hoofdredenen waarom er sinds de 19de eeuw vrijwel uitsluitend aandacht geweest is voor Grieks-Boeddhistische kunstvoorwerpen uit de Gandhara-regio. Allereerst, de voorkeur van westerse onderzoekers voor de Griekse cultuurstijl; en ten tweede, de interesse in Gandhara van religiestudies sinds het midden van de 20ste eeuw, omdat deze sculpturen de vroegst bekende antropomorfe afbeeldingen van Gautama Boeddha zouden zijn.¹⁵ Sindsdien zijn er verschillende studies gedaan naar individuele objecten binnen deze Grieks-Boeddhistische categorie, maar de classificatie zelf wordt niet in twijfel getrokken.¹⁶ Vanwege deze focus op Grieks-Boeddhistische artefacten zijn veel andere vondsten uit Gandhara die niet tot de categorie lijken te behoren weinig bestudeerd gebleven en vaak niet of nauwelijks gedocumenteerd. Ook Marshalls opgravingsverslag bestaat grotendeels uit beschrijvingen van Grieks-Boeddhistische sculpturen; het merendeel van de vondsten die hij beschrijft is sinds de opgraving wereldwijd verspreid geraakt, en wordt tot op heden nog steeds geassocieerd in musea aan de hand van Grieks-Hellenistische stijl en de daaraan gekoppelde realistische antropomorfe weergave.¹⁷ Over de meeste objecten is echter weinig informatie bewaard gebleven. Vaak is alleen 'Taxila/Sirkap' geregistreerd als vindplaats, en is de datering gebaseerd op stilistische kenmerken. De volgende drie sculpturen laten dit goed zien (zie figuur 3).

Deze hoofden van Gautama Boeddha zijn waarschijnlijk deel geweest van figuratieve stucco beelden waarvan de lichamen verloren zijn gegaan. De eerste is een foto uit Marshalls opgravingsrapport, genomen tussen 1913-1934, maar de huidige locatie van dit hoofd is onbekend.¹⁸ De tweede foto is afkomstig van het Metropolitan Museum in New York. De originele vindplaats van dit beeld is niet geregistreerd, maar vanwege 'stilistische affiniteit' wordt het gepresenteerd als een sculptuur uit Taxila.¹⁹ De derde foto is

afkomstig uit het Victoria & Albert Museum in Londen. De vindplaats van dit stucco hoofd is eveneens onbekend, maar het is gecategoriseerd als 'hoogstwaarschijnlijk afkomstig uit Taxila' vanwege de 'Grieks-Romeinse stijl van weergave'.²⁰ Het zijn voornamelijk dit soort Boeddhistische sculpturen die geassocieerd worden met de Taxila-opgraving, met name de Sirkapfase. De weergave van de haren en het gezicht van dit beeldtype wordt als kenmerkend beschouwd voor de Hellenistische stijl en techniek. Ook de vorm van de ogen en lange oorlellen, en de haarstijl (*topknot*) en de *urna* (stip tussen de wenkbrauwen) zijn fysieke karakteristieken van de Boeddha.²¹ Deze beelden tonen geen Hellenistische attributen of gelaatstrekken, maar de technische vormgeving van de krullende haren, de pose van het hoofd en de realistische gezichtsuitdrukking zijn wel als zodanig herkenbaar. Juist deze combinatie van Boeddhistisch onderwerp en Hellenistische techniek is typerend voor Sirkap/Taxila. Sinds het patronaat van Ashoka de Grote was Taxila een centraal punt voor Boeddhistische cultuur, en sinds het Indo-Griekse koninkrijk kwamen talrijke mediterrane handelaren en ambachtslieden naar de regio. Vondsten zoals deze drie Boeddha's lijken erop te wijzen dat Hellenistische (of in ieder geval in Hellenistische technieken geschoolde) ambachtslieden Boeddhistische sculpturen maakten in Sirkap, wellicht simpelweg omdat er zoveel vraag naar was.

Archeologen zijn vanaf de 19de eeuw uitgegaan van wat zij als de specifieke cultuurstijlen van deze vondsten zagen, en koppelden die vervolgens aan de etniciteit van hun hypothetische makers ('Grieks', 'Indisch' of 'Kushaans'). Mede om deze reden is er vaak een connectie gezocht tussen Griekse filosofie en Boeddhisme.²² De Hellenistische stijl gebruikt voor Boeddhistische kunst moest namelijk wel een inhoudelijke koppeling vertegenwoordigen. Van alleen praktische redenen kon geen sprake zijn volgens het traditioneel uitgangspunt waarbij de categorieën 'Grieks' en 'Boeddhistisch' om culturele redenen gekoppeld moesten zijn, en waarbij de Griekse cultuurstijl bij voorbaat als superieur werd beschouwd.²³ De beelden zelf geven echter geen blijk van zo'n uitgesproken compartimentering; hun Boeddhistisch onderwerp en Hellenistische techniek maken integraal deel uit van één en hetzelfde object. Kortom, deze

Figuur 3. V.l.n.r.: Boeddha's hoofd uit Marshalls opgravingsrapport (1975, plaat 153, n. 35); Boeddha's hoofd (copyright Metropolitan Museum of Art, New York); Boeddha's hoofd (copyright Victoria & Albert Museum, Londen).

Figuur 4. Details van Corinthisch kapiteel met Boeddhafiguur (foto's M. van Aerde, copyright The Trustees of the British Museum).

Figuur 5. Details van vrouwelijk beeldje (foto's M. van Aerde, copyright The Trustees of the British Museum).

sculpturen zijn het resultaat van de integratie van onderwerp en techniek, en als zodanig zijn ze kenmerkend voor de culturele dynamiek die het dagelijks leven in Taxila getekend moet hebben. Het is daarom belangrijk om er bewust van te zijn dat de categorie 'Grieks-Boeddhistisch' een interpretatie is die voortkomt uit de perceptie van onderzoekers zoals Foucher en Marshall, maar die in het antieke Taxila waarschijnlijk niet als zodanig gezien of zelfs herkend zou worden.²⁴

Dit blijkt ook uit andere vondsten uit Taxila, zoals dit architectonisch fragment afkomstig van een *stupa*, een traditioneel Boeddhistisch grafmonument (zie figuur 4). Het is een fragment van een Corinthisch kapiteel van grijs schist waarop de Boeddha is afgebeeld in meditatie te midden van acanthusbladeren.²⁵ De weergave van de bladeren en de structuur van het kapiteel zijn vergelijkbaar met Hellenistische kapitelen van dit type, maar zowel het onder-

werp van de figuratieve scène als het architectonisch geheel waartoe het behoorde, zijn wederom typisch Boeddhistisch. De *stupa* was al een eeuwenoud Boeddhistisch monument ten tijde van het Indo-Griekse koninkrijk in de tweede eeuw voor Christus. *Stupa's* zijn door heel Sirkap gevonden, en waren integraal opgenomen in de Hippodamische stadplattegrond.²⁶ In dit kapiteelfragment gaan de Hellenistische weergave van het gewaad en de haren net zo integraal samen met de meditatiehouding (*dhyāna*) en attributen die geassocieerd zijn met de Boeddha sinds de vijfde eeuw voor Christus, zoals de *topknot*, aureool, en urna.

De kennelijk flexibele manier waarop zulke verschillende onderwerpen, contexten en technieken samengingen in de materiële cultuur van Taxila blijkt nog sterker uit vondsten die niet als Grieks-Boeddhistisch gecategoriseerd zijn, en die (waarschijnlijk daarom) vrijwel niet in museumopstellingen

Figuur 6. Details van figuratieve haak (foto's M. van Aerde, copyright The Trustees of the British Museum).

of publicaties over Gandhara te vinden zijn. Twee voorbeelden zijn te zien in figuur 5 en 6.

Het eerste is een vrouwelijk hoofd (deel van een figuratief beeldje van schist), gevonden in de Sirkapfase van Taxila door Cunningham in 1862.²⁷ Het beeldje is geïnterpreteerd als *Bodhisattva* (Boeddhist die verlichting bereikt heeft), maar hier is geen zichtbare reden voor.²⁸ De vindplaats is geheel onbekend, en kan variëren van huiscontext tot heiligdom. De Boeddhistische interpretatie is gebaseerd op het feit dat het afkomstig is uit Taxila en daarom automatisch geassocieerd werd met Grieks-Boeddhistische kunst. De realistische weergave van het gezicht en de haarstijl met bladerkrans en knot doen inderdaad Hellenistisch aan. Echter, de vorm van de ogen en oren, en de geknoopte diadeem zijn wederom niet mediterraan, maar kenmerkend voor Indische sculpturen uit de regio.²⁹ De afwezigheid van herkenbare Boeddhistische attributen zou kunnen betekenen dat dit simpelweg een beeldje van een ander, mogelijk lokaal, onderwerp geweest is, gemaakt volgens Hellenistische technieken die beschikbaar waren in de werkplaatsen van Sirkap sinds de tweede eeuw voor Christus.

Het tweede voorbeeld (zie figuur 6) is een figuratieve guirlandehaak van groen schist, waarschijnlijk deel geweest van een stupa, of een rijkelijk versierd huis.³⁰ Ook dit object is door Cunningham gevonden in Taxila/Sirkap in 1862. Het toont duidelijke overeenkomsten met 'diverse en exotische sculpturen' uit Marshalls opgravingsrapport uit 1913-1934.³¹ Het gebruik van voluten (hier als gekrulde vleugeltip) voor dit soort decoratieve architectuur is alleen bekend uit Taxila en haar omgeving, en wijst op Hellenistische invloed.³² De figuur is gekleed in tulband en lange geplooid kilt met ontbloot torso, met juwelen om de nek, armen en oren, en is geïnterpreteerd vanwege zijn 'primitief gelaat' met hoge jukbeenderen en snor als behorend tot een 'ruwere' stijl – kortom, als niet-Hellenistisch. Marshall spreekt zelfs van een 'bastard-Hellenistische' stijl wanneer hij vergelijkbare

figuren beschrijft, die volgens hem niet uit de Indo-Griekse fase afkomstig konden zijn wegens gebrek aan 'Grieks karakter'.³³ De techniek waarmee deze voluuthaak is vervaardigd is echter vergelijkbaar met het bovengenoemde Boeddhakapiteel; de architectonische aanhechtingspunten en groeven van de voluut en acanthusbladeren zijn vrijwel identiek. Maar omdat deze haakfiguur van oorsprong niet als Grieks-Boeddhistisch beschouwd is, heeft men zelfs zijn origine uit Taxila in twijfel getrokken, en de documentatie spreekt sowieso van een latere datering waarbij het gemaakt zou zijn door Parthische of Kushaanse ambachtslieden in de eerste-vierde eeuw na Christus (aansluitend bij Marshalls 'bastardstijl'), ondanks het feit dat Cunningham dit object vond in de Sirkapfase van de stad. Kortom, de figuur zou niet afkomstig uit de Indo-Griekse fase kunnen zijn wegens gebrek aan Grieks karakter. Maar het lijkt een andere conclusie te suggereren: namelijk dat de Grieks-Boeddhistische categorie slechts deel uitmaakte van een veel diverser repertoire aan technieken, onderwerpen, attributen en stijlen die beschikbaar waren in de werkplaatsen van Taxila.

Conclusie

Zoals de bovenstaande voorbeelden hebben laten zien, blijkt de Grieks-Boeddhistische categorie in werkelijkheid een selectie te zijn uit het archeologische bestand, maar geen evenredige representatie ervan. En dat terwijl juist culturele kruispunten zoals Taxila inzicht kunnen bieden in hoe cultuurcontact tussen het mediterrane Westen en het antieke Oosten te werk ging, en hoe dat vooral blijkt uit de zeer verschillende archeologische resten die nu nog bewaard zijn. Als gevolg van de nog steeds overheersende focus op de 'Grieks-Boeddhistische' categorie, is een groot deel van het archeologisch bestand van sites zoals Taxila tot op heden ofwel verkeerd geïnterpreteerd, ofwel geheel terzijde gelaten. Maar de vondsten van deze sites laten zien dat interactieve culturele processen tussen Oost en West in de Oudheid complex en niet lineair waren, zoals al duidelijk blijkt uit de flexibele en gelaagde interacties tussen verschillende culturele elementen, stijlen en technieken in individuele voorwerpen zoals besproken in dit artikel. De doorgaans lineaire categorisatie van dit soort vondsten is daarom een reflectie van de benadering van (veelal 19de-eeuwse) onderzoekers, maar is niet representatief voor het archeologische bestand zelf. Kortom, door archeologische vondsten uit de Gandhara-regio vanuit een breder perspectief te benaderen en opnieuw te onderzoeken, komen we tot belangrijke nieuwe inzichten in en vragen over deze complexe sites zelf en cultuurcontact in de Oudheid in het algemeen. Deze korte casestudy heeft dit hopelijk kunnen uitlichten.

Dankwoord

Dit onderzoek werd mede gefinancierd door het Dr. Catharine van Tussenbroekfonds. Ik wil de Azië-afdeling van het British Museum te Londen graag bedanken voor het verlenen van toegang tot hun archiefobjecten, en Miguel John Versluys voor zijn waardevolle advies.

Auteursomschrijving

Archeologe Marike van Aerde is in 2015 gepromoveerd aan de Universiteit Leiden. Haar huidige onderzoeksproject kijkt naar culturele interactie in de antieke wereld en omvat een nieuwe analyse van de Grieks-Boeddhistische materiële cultuur van Gandhara tot Oost-Azië tussen de tweede eeuw voor Christus en de vierde eeuw na Christus.

Literatuur

- Ackermann, H.C. 1975, *Narrative stone reliefs from Gandhara in the Victoria and Albert Museum in London*, Is MEO, Rome.
- Bhandarkar, D.R. 1969, *Asoka*, Calcutta University Press, Calcutta.
- Behrendt, K. 2007, *The art of Gandhara in the Metropolitan Museum of Art*, The Metropolitan Museum of Art, New York.
- Bussagli, M. 1996, *L'art du Gandhara*, Le Livre de Poche, Parijs.
- Dani, A.H. 1986, *The historic city of Taxila*, UNESCO, Tokyo.
- Fenollosa, E. 1912, *Epochs of Chinese & Japanese art: an outline history of East Asiatic design*, William Heinemann, Londen.
- Foucher, A. 1911, "The Greek origin of the image of the Buddha", *Journal Asiatique* 1911, pp. 111-137.
- Halkias, G.T. 2014, "When the Greeks converted the Buddha: asymmetrical transfers of knowledge in Indo-Greek cultures" in *Religions and trade: religious formation, transformation and cross-cultural exchange between East and West*, (red.) P. Wick & V. Rabens, pp. 65-115.
- Irwin, J. 1962, *Indian Art: a brief guide*, Victoria and Albert Museum, Londen.
- Krishnan, Y. 2009, *The Buddha image: its origin and development*, Munshiram Manoharlal Publishers, New Delhi.
- Kulke, H. & Rothermund, D. 2010, *A history of India*, Routledge, Londen.
- Marshall, J.H. 1975, *Taxila: An illustrated account of archaeological excavations carried out at Taxila under the orders of the government of India between the years 1913 and 1934* (Vol. I, II, and III), Motilal Banarsidass, Delhi.
- Meyer, C. 2013, *Greco-Scythian art and the birth of Eurasia: from Classical antiquity to Russian modernity*, Oxford studies in ancient culture and representation, Oxford University Press, Oxford.
- Morgan, J. (ed.) 2010, *Saving our vanishing heritage: safeguarding endangered cultural heritage sites in the developing world*, (Global Heritage Fund Report 2010), Global Heritage Fund, Palo Alto.
- Rhie, M.M. 2010, *Early Buddhist art of China and Central Asia* (vol. three), Brill, Leiden.
- Rowland, B. 1953, *The art and architecture of India*, Penguin Books, Baltimore.
- Shaw, S. 2006. *The Jatakas: birth stories of the Bodhisatta*, Penguin, New Delhi.

- Von Hinüber, O. 2010, "Did Hellenistic kings send letters to Aśoka?" *Journal of the American Oriental Society*, vol. 130, no. 2, pp. 261-266.
- Wick, P. & Rabens, V. 2014, *Trade and religions: religious formation, transformation and cross-cultural exchange between East and West*, Brill, Leiden.
- Zwalf, W. 1996, *A catalogue of the Gandhara sculpture in the British Museum*, British Museum Press, Londen.

Eindnoten

- 1 Recente opgravingen in Nara, Japan, tonen zelfs aan dat Romeins glaswerk verhandeld werd in het meest oostelijke uiteinde van de handelsroute tot laat in de vierde eeuw na Christus. De vondsten zijn voor het eerst gepresenteerd door The Association for Glass Art Studies, Tokyo University of Science, Japan, Nov. 2014 (publicatie is in voorbereiding).
- 2 Foucher 1911; Fenollosa 1912; Marshall 1975; Bussagli 1984.
- 3 Marshall 1975: pp. 17-22; Dani 1986: pp. 175-176.
- 4 Marshall 1975: pp. 16-19; Shaw 2006.
- 5 Strabo, XV, pp. 714-715.
- 6 Bhandarkar 1969; Marshall 1975: pp. 21-25; Von Hinüber 2010: pp. 261-266.
- 7 Marshall 1975: pp. 17-48; Dani 1986: pp. 175-176.
- 8 Marshall 1975: p. 85; Kulke & Rothermund 2010: p. 75.
- 9 Marshall 1972; 1975, vol. I, II & III.
- 10 Als gevolg van bedreigingen door oorlog en conflict in de regio (vooral de Boeddhistische materiële cultuur in de Gandhara regio wordt ernstig bedreigd door extremisten) en gebrek aan management en financiering: Global Heritage Report 2010: pp. 15-26.
- 11 Marshall schrijft: "At that time [of the Taxila campaign] I was fresh from archaeological excavations in Greece and filled with enthusiasm for anything Greek, and in that far-off corner of the Punjab it seemed as if I had lighted of a sudden on a bit of Greece itself" (Marshall 1975: p. xv).
- 12 De stadsfase bekend als Sirkap is georganiseerd rondom enkele hoofdstraten met 15 aanliggende zijwegen en stegen binnen een muur/omheining van 4,8 km. Marshall 1975: pp. 9-10.
- 13 Marshall 1975: pp. 2-10, en Typografisch Supplement; Rhie 2010: pp. 357-359.
- 14 Marshall 1975: p. xvi, pp. 23-35.
- 15 Bussagli 1984: pp. 323-330; Halkias 2014: pp. 65-116.
- 16 Zie o.a. Bussagli 1984; Ackermann 1975; Behrendt 2007.
- 17 Voor Marshalls 1913-1934 documentatie van Boeddhistische sculpturen uit Taxila/Sirkap, zie: Marshall 1975, Vol. II: pp. 484-536; pp. 700-728.
- 18 Marshall 1975, Vol. II: pp. 513-515. Afmetingen onbekend.
- 19 Metropolitan Museum of Art New York, Ref. nr. 13.96.4 (Rogers Fund 1913); Behrendt 2007: p. 66, fig. 48. Afmetingen: 20 cm x 11,4 cm.
- 20 Victoria & Albert Museum Londen, Ref. nr. IM.3-1931; Irwin 1962: fig. 3; Bussagli 1984: p. 229, fig. 1. Afmetingen: 30 cm x 18 cm.
- 21 De karakteristieken van de Boeddha worden opgesomd in de *Dighanikaya*-scriptuur (vijfde eeuw voor Christus). Zie ook: Krishnan 2009: p. 125.
- 22 Voor een recent overzicht zie: Wick & Rabens 2014 (met name Halkias 2014: pp. 110-115).
- 23 Deze interpretatie vindt zijn oorsprong in de publicaties van Albert Foucher in 1905 en Ernest Fenollosa in 1912.

- 24 Een opmerkelijke parallel is de deconstructie van de traditionele Grieks-Scythische categorie door Caspar Meyer, gebaseerd op nieuwe analyses van het archeologisch bestand uit o.a. Rusland en Noord-Azië (Meyer 2013).
- 25 British Museum Londen, Ref. nr. 1880, p. 174; Zwalf 1996: p. 460. Afmetingen: 14,4 cm x 23 cm.
- 26 Marshall 1975: pp. 112-213; Bussagli 1984: pp. 160-161.
- 27 British Museum Londen, Ref. nr. 1892, 1103. 87; Zwalf 1996: p. 531. Afmetingen: 6,5 cm x 5 cm.
- 28 Zelfs Marshall zette vraagtekens bij deze *Bodhivatsa* interpretatie (1975 vol. II: p. 519), maar toch is de suggestie grotendeels als feit overgenomen in museumarchieven.
- 29 Marshall beschouwt dit type sculptuur daarom als een 'Indo-Afghaanse' subcategorie en ondergeschikt aan Grieks-Boeddhistische objecten (Marshall 1975 Vol. II: pp. 520-521). Voor Indische sculptuurstijlen uit de regio, zie: Rowland 1953: p. 189ff.
- 30 British Museum Londen, Ref. nr. 1892, 1103.78; Zwalf 1996: p. 429. Afmetingen: 40 cm x 12 cm.
- 31 Marshall 1975 Vol. III: plaat 213, n. 11, 18, 19.
- 32 Zwalf 1996: p. 429; Rhie 2010: pp. 358-378.
- 33 Marshall 1975 Vol. II: p. 518; Zwalf 1996: p. 429.